

BYGDEIDYLLENS GOTISKA MASKINERI

NATIONELL IDENTITET OCH FLUKTUERANDE BYTESVÄRDE I FREDRIKA BREMERS *I DALARNE*

Caroline Haux

När Fredrika Bremer i romanen *I Dalarne* (1845) iscensätter Falu koppargruva som en klassisk gotisk ruin – ett fasans tomrum och en plats för dolda passioner – ingår detta paradoxalt nog i en nationalistisk litterär strategi. Romanen är emellertid sammansatt av olika stil och genredrag. Vid sidan av de gotiska inslagen är *I Dalarne* framför allt en idealrealistisk folklivsskildring som berättar om landskapet och dess folk, om seder och bruk till fest som till vardag. Därmed skulle *I Dalarne* kunna klassificeras som en ”nationalroman”, enligt Elisabeth Oxfeldt en roman som ger upplysningar om vilket nationens folk är, vilka befolkningsgrupper den innehåller, hur den uppstått och utvecklats.¹ De gotiska och folklivsskildrande dragen både kompletterar varandra och strider om dominans på olika nivåer i berättelsen, såväl form- som innehållsmässigt. Jag ämnar här undersöka hur gotik respektive folklivsskildring skriver nationen samt hur dessa litteraturtyper producerar, men även problematiserar nationell identitet på sina egna särskilda villkor och i förhållande till varandra. Den stilmässiga dubbelheten i Bremers roman kan kopplas till en marknadsbaserad identitetsmodell, en koppling som vi ska se att romanen själv aktualiserar. Bremers framskrivande av nationell identitet förbinds vidare med det framväxande konsumtionssamhället och den begynnande industrialiseringen, därtill med tidens diskurser om

politisk ekonomi. Perspektivet äger relevans eftersom romanen aktualiserar förhållandet mellan modernitet och tradition. Som Gunnar Qvist skriver handlar den i hög grad om ”de borgerliga näringarna”.²

Artikeln inleds med att etablera sambandet mellan modernitet och nationalism. Därefter faller den ut i två delar. Den första delen kretsar kring frågan om hur romanens idylliska folklivsskildrande partier såväl upprättar som underminerar lokal plats som grund för nationell identitet. Den andra undersöker hur gotikens sätt att producera mening undergräver fasta identiteter i romanen. På spel i spänningsfältet mellan idyll och gotik står nationen som en gemenskap av medborgare: ett kollektivt subjekt.

I Dalarne är en av Bremers minst undersökta romaner varför en kort beskrivning av handlingen kan vara på sin plats här. Det är en folkloristisk kollektivroman där huvudpersonerna utgörs av storfamiljen på Mora gård i Mora socken. Den unga Siri befinner sig dock oftast i händelsernas centrum. Hon beskrivs som ett naturbarn som mest vill ströva fritt i skogarna och hennes närmsta vän är en älgkalv som hon tämjt. Mystiken ligger tät kring hennes person och ursprung – hon kallas ibland häxa och det spekuleras i huruvida bergakungen i själva verket är hennes far. Familjefadern på gården, den lärde Gustaf Nordevall, är en älskad präst i Mora kyrka och prästfrun, Ingeborg, beskrivs som duglig, ung och vacker (14). Paret har inga egna barn tillsammans. Sonen i huset, Olof (i första giftet), som är på besök efter universitetsstudier i Uppsala har ambitioner inom bergsnäringen. Hushållet består även av kusinerna Valborg och Brigitta samt den senares make in spe, den förläste adjunkt Godelius. Det är en storfamilj där relationerna trots att man träter och munhuggs främst grundas i en under berättelsens gång växande kärlek.

Händelseförloppet drivs främst av Siri som både förför och förbryllar sin omgivning. Särskilt kusinen Olof både stöts bort av hennes manér och förälskar sig häftigt och när Siri hittas i armarna på en främmande man (den hemlighetsfulle Wolf) blir det stor skandal.

Dramat kompliceras ytterligare av att prästens unga hustru har ett gåtfullt förflutet vilket gör sig påmint i den annars prosaiska vardagen i form av vaga antydningar, mystiska tecken och dunkla minnesfragment. Läsaren misstänker förbjuden kärlek. Den melodramatiska intrigen samsas med beskrivningar av vardagslivet på gården, utflykter i landskapet, fosterländska tal samt reminiscenser från Dalarnas ärorika historia. Ett viktigt inslag är gamla sägner och myter vilka befolkas av folklorens alla väsen. Likaså den didaktiska berättelsen om industrialiseringens urplats, Falu koppargruva, vilken även blir skådeplats för historiens spektakulära och skräckromantiska upplösning.

Familjen tillhör alltså inte bondebefolkningen utan ingår i egenskap av prästfolk och lärare, i synnerhet med Olof som blivande brukspatron, snarare i borgerligheten. Ingen i familjen är heller infödd i Mora. Prästparet har relativt nyligen flyttat dit från Västerås. Trots att familjen kommer utifrån har de självklar hemortsrätt i socknen. De utgör en del av folket i Dalarna nu och Mora är deras hem. Här länkas det lokala med det nationella, stadscentrum och central förvaltning med landsbygdens periferi. På så vis integreras lokala och centrala system.³

LOKAL OCH NATIONELL HÄRKOMST

I Dalarne är en roman bland många andra som ingick i ett omfattande nationsbyggande projekt under det tidiga 1800-talet. Tidens populära romanförfattare som Carl Jonas Love Almqvist, Fredrika Bremer, Emilie Flygare-Carlén, Sophie von Knorring och Carl Anton Wetterbergh (Onkel Adam) var avgörande för nationalismens utveckling i Sverige och skapade även en läsandets nationella gemenskap.⁴ Almqvists *Svenska fattigdomens betydelse* (1838) med sina beskrivningar av det tåliga svenska sinnelaget fick exempelvis stor genomslagskraft liksom hans kartläggningar av svenska landsdelar i *Det går an* (1839) och *Amalia Hillner* (1840). I brev, reseskildringar och inte

minst i romanerna blir det tydligt hur djupt involverad Fredrika Bremer var i det nationalistiska projektet. I synnerhet 1840-talsromanerna, däribland *Strid och Frid* (1840), *I Dalarna* (1845) och *Midsommarresan, en vall-fart* (1848), ägnades åt att främja nationen.⁵ Vidare betraktades Emilie Flygare-Carléns populära romaner från Bohuslän tidigt som nationsbyggande litteratur, särskilt skärgårdsromanerna lovordades för sitt ”fosterländska innehåll”.⁶ Som ”vardagsvara” i de svenska hemmen spelade romanen en viktig roll för spridningen av idéer.⁷ Amelia Sanz och Susan van Dijk har i *Women Telling Nations* (2014) visat hur själva sammansmältningen av språk, skönlitteratur och nation i hög grad bidrog till att skriva nationell identitet.⁸ Åsa Arping har i sin tur visat hur läsning och cirkulering av skönlitteratur, dagspress och tidskrifter i Sverige bidrog till upprättandet av en kollektiv identitet.⁹

Skönlitteraturens uppgift som nationell praktik blev att både skriva fram ett gemensamt ursprung baserat på etnicitet, språk och historia och utgöra exempel på en nationell litteratur.¹⁰ Eftersom härkomst utgjorde ett kriterium för nationell identitet stod kulturella särdrag och skillnader i fokus.¹¹ Men även skillnader innanför de territoriella riksgränserna betonades under perioden. Landskap, regioner och enskilda orter producerade sig som nationella gemenskaper i kontrast till andra.¹² Anna Bohlin visar i Bremers *Midsommarresan* (1848) hur en enhetlig nation byggs upp som en exposé över de svenska landskapen, vilka framställs just som egna nationella gemenskaper.¹³ Skillnaderna fick särskilt hos Bremer betydelse för nationstanken, enligt Bohlin. De skulle tillsammans komma att utgöra en helhet i en eskatologi – en Guds plan för mänskligheten.¹⁴

När landskapet Dalarna presenteras i Bremers *I Dalarna* blir det tydligt hur nationell identitet grundas i den enskilda och lokala platsen. Att skriva fram platsen blir en litterär strategi i skapandet av romanen som nationell praktik: det lokala knyts till nationalstaten vilket enligt nations- och krigsteoretikern Charles Tilly är vitalt i nationaliseringen.¹⁵ Förhållandet mellan det lokala och det nationella är synekdotiskt,

delen står för helheten. Dalarna berättar något viktigt om Sverige. Även landskapets och dess befolknings specifika särarter och identiteter produceras i romanen. Männerna i Dalarna utgör till exempel ”resliga gestalter” med, som det heter: ”icke sällan, ädla hufvuden”, vilka ”prydast af ett rikt hår” med ”naturliga lockar” och som ”vi ej kunna påminna oss ha sett i verkligheten utom hos bönderna i Dalarna” (121). Men skillnaderna specificeras ytterligare. I Elfdalen är befolkningen till skillnad från runt Siljan mörka med ”oädla drag” och bruna ögon – och ”närma sig Tattarne till utseende” (179). Också socknarna skiljer sig ”icke blott genom drägterna, utan äfven genom fysionomi, lynne och slöjder, hvilka i hvar socken ha sina utmärkande egenheter” (121). ”Mora-folket skiljer sig, till utseendet, från de andra socknarnes allmoge, genom en allvarligare hållning, dystrare, bestämdare fysionomi, skarpare ögon” (124).

Samtidigt framställs en helhet – Sverige som en enhetlig nation – på ett närmast övertydligt sätt i romanen, bland annat med hjälp av redogörelser för den ärorika historien. Berättelser om Gustaf Vasa, med återgivna delar av det berömda talet till dalkarlarna ur Anders Fryxells *Berättelser från svenska historien* (1823–72) (54f); utpekanden av historiska platser vid utflykter som romankaraktärerna gör, som när Gustaf Vasa på flykt gömdes i en källare av handlingskraftiga dalkvinnor (51). Beskrivningar av hur romanens huvudpersoner ”öfver trehundra år sednare, firade hjeltens minne, drack här hans skål och den frihets [sic], som hans bragder förvärfvat” (55). Eller så redogörs det utförligt för Dalarnas näringars betydelse för hela riket, såsom Falu koppargruva och jordbruket. Nationellt laddade uttryck som ”Gud och folket”; ”Det lilla, fosterländskt sinnade sällskapet” (55); ”Sveriges olyckliga tillstånd under Danmarks förtryck” (55), förekommer dessutom rikligt i framställningen. Det blir kort sagt tydligt hur Bremer på ett alldeles särskilt sätt aktualiserar delens särart i romanen. Samtidigt tycks denna del representera såväl det nationella ursprunget som helheten, det vill säga riket.¹⁶

LOKALA SÄRARTER PROBLEMATISERAS I MARKNADSMODELLEN

Med Ernest Gellner kan dock skillnadens hegemoni i romanen problematiseras. Gellner understryker nationsbyggandets samband med moderniteten, i synnerhet arbetets rationalisering under den begynnande industrialismen. Nationalismen är, enligt Gellner, inte främst en idé utan en funktion av en framväxande modern social ordning och en standardiserad kultur.¹⁷ I detta nivellerande maskineri blir arbetskraft likvärdig och rörlig och därmed utbytbar, varför det politiska samfundet behöver länkas på nytt till både stat och en gemensam kultur. Här får nationalismen mening.¹⁸

Jag vill argumentera för att nationalismen i sig genomsyras av en varulogik, så som den beskrivs av både Karl Marx och Adam Smith.¹⁹ Gellners definition visar implicit detta. Nationalismen bärs upp av en i klass och platsbyggnad privilegierad kultur som beskyddas av staten vilken beslagtar särdrag från gamla kulturer och tillskriver dem nationell betydelse. Dessa kulturskärivor kommer att utgöra *tecken* för nationell identitet ("svenskhet"). Samtidigt döljs proceduren genom att tecknen härleds ur sina påstådda självklara rötter. I processen utplånas de tidigare existerande kulturerna, menar Gellner.²⁰

Uttryckt i ekonomiska termer avskaffas eller döljs ett kvalitativt och ursprungligt "bruksvärde" (gamla kulturer) under ett imaginärt "bytesvärde" (nationen). Bytesvärdet som består i konstruerade/sekundära särdrag eller skillnader säljer sig som ett lockande *löfte* om bruksvärde (ett autentiskt ursprung i form av nationella särdrag). På så sätt väcks ett begär.²¹ Nationalismen fungerar därvid som ett reklamkoncept och nationen "säljs" med samma medel som andra varor.

I det perspektivet framstår de typiska särdragen och skillnaderna som Bremer skriver fram i den nationsbyggande *I Dalarne* som sekundära och konstruerade. Om det i lokal identitet grundade "svenska" är konstruerat *offras* delen enligt ovanstående varulogik till

förmån för helheten, även om intentionen är en annan. Deltar då Bremer i att sälja nationen enligt reklamens logik? Eller sker kanske ändå motsatsen? Det är trots allt den lokala enheten i sig själv som Bremer först och främst framhäver. Hon söker gång på gång den enskilda platsen, dess särskilda kvalitet. Och i den enskilda stugan i Mora socken utropas djärvt: "Gud och folket" – den enskilde tillåts representera såväl en vertikal som en horisontell relation vilka tillsammans formar en *total* helhet. Utsiktspunkt och utsägelseposition är den specifika platsen, periferin definierar centrum. Istället för att offras verkar delen delta i att producera helheten. Hur hänger det ihop?

I framställningen av nationen tycks två versioner konkurrera: i den ena framträder konstruerade särdrag och skillnader i en helhetens kolonisering av delen. I den andra framstår delen som ursprunglig och singular – en lokal plats med sina specifika särdrag vilka tillsammans med andra lokala platser (med sina respektive särdrag) gemensamt och kompletterande varandra kan forma en helhet i en eskatologi, en Guds plan för mänskligheten. Storfamiljen i romanen får en symbolisk roll i detta spänningsfält. Familjen med dess naturliga och kärleksfulla relationer utgjorde för Bremer en metafor för sociala relationer mellan medborgarna i en nation liksom mellan nationerna själva.²²

Jag menar att romanen *I Dalarne* själv iscensätter, visar upp och problematiserar denna konflikt eller dubbelhet, i synnerhet i de gotiska inslagen som artikeln återkommer till längre fram men stundtals även i de idylliskt folklivskildrande partierna.

PRODUCERADE SKILLNADER

I romanen återkommer framställningar av människor vilka explicit beskrivs som ursprungliga och naturliga men som vid ett närmare påseende framstår som typiserade och massproducerade. En sådan tvetydighet blir exempelvis synlig i beskrivningen av

dalkullorna vilka framställs som ett slags naturbarn eller ursprungsbefolkning. De är rosiga och lekfulla och "flockar sig" runt sällskapet "med barnlig nyfikenhet". Dessa unga flickor har "håret lindadt med röda band och uppsatt kring hufvudet enligt ortens sed, så att det såg ut som om de vore klädda med blomsterkransar" (53). Kullorna härrör från de olika socknarna med sina skillnader i sed, utseende och dräkt. Samtidigt rör de sig alltid gruppvis och är inbördes lika som bär. De framställs i serier och det är sekundära egenskaper som dräkt och attribut – *tecknen* för ursprung – som beskrivs som särskiljande. Det är inte heller riktiga blomsterkransar som pryder deras hår utan band som imiterar blommor. Ett flertal gruppuppvisningar och processioner skapar liknande effekter av massproducerade och identiskt förpackade objekt vilka passerar åskådarna som på löpande band. Vid ett kyrkbröllop beskrivs exempelvis detaljerat hur olika kategorier beroende av kön, klass, status, ålder, civilstånd, etcetera, tågar förbi: först de gifta männen, klädda i blått, parvis och på rad, därefter de övriga grupperna efter varandra i tur och ordning (126f.). Brudarna bär utstyrlar som utgör tecken för deras status, till exempel "*kron-brudar*" och "*grön-brudar*" (126). Detta är en allmoge som vi i romanen aldrig ser arbeta, utan istället framställs som skådespel. Är detta nationalromanens indelningsmaskineri som arbetar för att producera nation? Istället för att primära skillnader blir utgångspunkt för en helhetens mångfald i en eskatologi (Gudsplanen) tycks en redan etablerad föreställning om nationen möjliggöra produktionen av *sekundära* skillnader, i enlighet med Gellners tankegång. De tidigare nämnda lokala särarterna – exempelvis Morabornas skarpa ögon och välljudande stämmor eller Dalbornas långa hår – framstår därmed som lika seriella och typiserade som grupp-skådespelets. Som del i en serie blir objekten utbytbara och representerar ett godtyckligt värde. De folklivsskildrande partierna får i ett sådant perspektiv en underminerande funktion i förhållande till syftet. Det är kollektiva identiteter som skrivs fram i de

ovanstående exemplen, men då de utgör sekundära klassificeringar gällande stil, status, egendomsförhållanden, klass, genus och civilstånd, består de inte i första hand av enskilda individer utan av konstruerade gemenskaper. I själva verket sker en fragmentering. När romanen framställer skillnader som sekundära friläggs varuformen i identitetsproduktionen. Bremer skriver människor som funktioner av en marknadens logik, där de snarare utgör separerade behållare för (pseudo)identitet än ett kollektivt subjekt, vilket nationell identitet föreställdes vara under perioden.

Men är då inte de festligheter som beskrivits ovan snarare kultiskt laddade? Man skulle kunna tänka sig att vi träder in i festkalenderns sakrala tid, som just skänker autenticitet åt kollektivet i upprepningen av ursprunget – med andra ord precis motsatsen till modernitetens tomma och förtingligade tid. I en kultisk sfär upprättas ju just gemenskap och sammanhang. Men då helheten i jakten på nationell identitet bryts ned i kategorier baserade på social position förvandlas istället kult till "kultvärde" och får en fetischistisk kvalitet.

De seriella formationerna visar sig i texten som ett svar på frågor som samtiden ställde (national)romanen inför, ekonomiskt och strukturellt. Framställningen av serierna frilägger en samhällig "reifieringsprocess", där medlet skiljs från målet, delen från helheten. Processen kan just förstås i förhållande till moderniteten och till det industriella genombrottet: de mekaniska textilfabrikerna (1830-tal);²³ rationaliseringen och mekaniseringen av jordbruket – bland annat skiftesreformerna 1749–1827. Men också tidigindustriella verksamheter inom järn och trävaruhantering hade kommit igång under denna tid, liksom den ökade konsumtionen.²⁴ En hemmamarknad för fabrikstillverkade konsumtionsvaror uppstod redan i slutet av 1700-talet och under 1840-talet köpte även jordbrukets underklass fabrikstillverkade varor.²⁵ Romanen utgör i sig ett maskineri som fragmenterar och producerar skillnader, som skriver Dalarna genom att definiera, specificera, sortera.²⁶

Uttömmandet av individualitet får härutöver mening i förhållande till samtida diskurser om politisk ekonomi. Liberalismens idéer hade spridits i allt vidare kretsar i Sverige under det tidiga 1800-talet, i synnerhet genom den liberala pressen.²⁷ Utöver tullfrågan debatterades under perioden hur värde bäst beräknades och därmed hur välstånd skulle komma den nationella befolkningen till del.²⁸ Enligt Adam Smiths ”arbetsvärdeteori”, som den beskrivs i *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* från 1776, uttrycker inte ett fiktivt bytesvärde baserat på tillgång och efterfrågan en varas inre värde eller nytta. Kategorin nytta för den enskilde går förlorad i bestämningen av nationellt värde, vilket bland andra Thomas Robert Malthus kritiserat Smith för.²⁹ Exempelvis kan vete och spets värderas lika i den nationella ekonomin.³⁰ Enligt Smith får detta mindre betydelse då helheten, nationens väl, är viktigare än delen, den enskilde.³¹ Dessutom är även den enskilde betjänt av det högre totala välståndet. I Bremers roman konkretiseras diskursen (bytesvärdets relation till bruksvärdet) i problematiseringen av förhållandet mellan primär och sekundär skillnad, enligt ovan, och därmed i konflikten mellan lokalt ursprung och fiktiv gemenskap. Ur detta perspektiv får Benedict Andersons nationsbegrepp ”föreställd gemenskap” en särskild betydelse.³² Det föreställdas egenskap av konstruktion betonas samt dess avhängighet av marknadslogiken. Där det saknas en naturlig sammanhållning såväl mellan enskilda människor som mellan den enskilde och samhällsordningen får nationalismens konstruerade samfund betydelse. Diskursen får också mening, som det ska visa sig nedan, i förhållande till gotikens iscensättning av godtyckliga, relationella identiteter i Bremers roman.

MARKNADSBASERAD IDENTITET

Hur relateras nationell identitet till personlig identitet i romanen? Hur ser förhållandet ut mellan individ och stat? Hur skrivs med andra ord ”medborgaren”

– enligt Habermas, den roll varigenom utbyte kan ske mellan stat och offentligt samhälle?³³ Med det moderna samhällets kapitalism och industrialisering ersätter en marknadsbaserad identitet en äldre modell baserad på härkomst och blodsband. Härkomst var förbunden med den gamla jordägarekonomin och hade framför allt efter franska revolutionen blivit problematisk. Den framväxande borgerligheten grundade istället identitet på merit, arbetsprestation och kompetens.³⁴ I den nya marknadsbaserade och tudelade modellen tenderar en essentiell, inre identitet att associeras med bruksvärde medan en socialt konstruerad och relationsbaserad identitet förbinds med bytesvärde. Modellen följer med andra ord en varulogik.³⁵

Som vi sett grundas identiteten i *I Dalarne* dock just i härkomst. Detta sker emellertid mindre utifrån blodslinjer och ägandeformer än utifrån ursprung i Dalarnas växlande landskap eller gemenskapen i Mora socken, dess natur, geografi och historia. Och även om lokal identitet problematiseras med framställningar av serier av mänskliga objekt finns klara ansatser att framställa identitet utifrån den borgerliga modellens premierande av nytta/merit och kompetens. Folket i Dalarna visar duglighet både vid plojen och med stridsyxan: det är ”ett starkt och stridbart folk” (122), som ”i kamp med ett strängt klimat och en otacksam jordmån” (123), arbetar hårt och ihärdigt, hävdar berättaren trots att ett sådant arbete aldrig visas upp. Läsaren får tro berättaren då folket karakteriseras utifrån sitt bruksvärde och därvid aktualiserar den marknadsbaserade modellens ena ben, vilket får konsekvensen att personlig identitet sammanfaller med medborgerlig identitet. Medborgarna utgör tillsammans ett kollektivt subjekt vilket inte skulle varit fallet om gemenskap skrivits som sammansatt av konstruerade sektioner.

När Bremer skildrar arbetet i den (proto)industriellt drivna Falu koppargruva, framställs såväl arbetarna som de arbetande hästarna som delar i maskineriet. I gruvan är alla lika vare sig de är straffångar eller fria lönearbetare. De utgör segment i en rationaliserings-

apparat. Den alltid överhängande risken för ras utgör ytterligare grund för nivellering. Människorna är objekt för både naturens och maskinens maktfullkomlighet och obegriplighet. Här uttraderas således identitet helt, alla är utbytbara. I en sådan miljö slår Smiths bytesvärde igenom i identitetsproduktionen, som vi ska se. I gruvan framvisas sanningen om världens totala godtycklighet. Därför är också gruvan en skräckens plats i romanen.

Det tycks som romanen skär genom och omförhandlar två identitetsmodeller.

GOTIKENS SLÖJA – SKILLNADENS PROBLEM

Vid sidan av att utgöra folklivsskildring kunde *I Dalarna* kallas en borgerlig familjeroman med inslag av skräckromantik och gotik. Spökerier och häxerier, älvor, bergakungar och bäckahästar deltar i att skapa den skräckromantiska atmosfären, även om dessa fenomen främst förekommer i sagor och sägner som berättas av romankaraktärerna. Yvonne Leffler menar att det under 1800-talet fanns en specifikt svensk variant av gotik, där folktron utgjorde de övernaturliga inslagen medan skog och natur utgjorde skräckmiljön.³⁶ Så är fallet i romanen, men som tidigare nämnts härbärgerar den även sin alldeles specifika gotiska urplats: Falu koppargruva. Redan färden genom gruvstaden mot Falun liknas vid ”en väg till afgrunden” (274), och själva gruvan beskrivs som en gotisk ruin. När Siri försöker rädda sin far som fallit ned i djupet framstår gruvan som en Minotaurus ”ofantliga labyrint af gångar och vägar” (344).³⁷ I följande citat saknas knappast någon av gotikens komponenter:

Allt underligare, allt förfärligare blef denna vandring; pulsarna slog vildt vid hennes tinningar, allt hastigare men mera vacklande blefvo hennes steg. Och nu – måste hon stanna, ty vägen afbröts tvärt af ett stort, svart djup. Hon såg dit ned. Der

syntes ej botten, der syntes ej ljus. Hon såg uppåt. Bergets hvalf var borta, och öfver hennes hufvud var endast ett omätligt svart tomrum. Siri stirrade stelt framför sig, och vansinnet kom henne nära. Det var ett ögonblick, då tomheten öfver och under henne intog äfven hennes själ, då fasan isade lifvets källor, då hon kände och tänkte – *intet*. (345f., Bremers kurs.)

Här framträder emellertid gruvans djup som verklighet och därmed som en motsats till folktro och myt. Platsen omkastar Siris tidigare drömmar om en strålande Bergakungens sal, där hon i fantasin sett sig själv regera som drottning vid sin faders sida. Djupets isande tomrum utgör motsatsen till mytens berättelser om gloriösa ursprung. Dessa avsnitt förhåller sig dialogiskt eller åtminstone intertextuellt till E. T. A. Hoffmanns *Die Bergwerke zu Falun* (1819), som handlar om en ung man, som lockas ner i bergets djup av berättelser om en skimrande värld av guld och skatter, men också av en bävande längtan efter den demoniska bergadrottningen.

Enligt Leffler har gotiska drag och skräckromantik i den tidiga svenska 1800-talsromanen främst en spänningshöjande funktion, medan gotiken från senare delen av 1800-talet, exempelvis hos Selma Lagerlöf, snarare blir ett sätt att komplicera psykologin. De något platta karaktärer, som gotiken gärna producerar byts ut mot sammansatta individer vilka brottas med sitt inre mörker eller obönhörliga öde.³⁸ Jag vill dock särskilt peka på sambandet mellan gotik och modernitet. Det är inte någon slump att den ”döda staden” Falun och den industrialiserade koppargruvan med sin exploatering av naturen liknas vid ett helveteshål där ”svafvelfärgade lågor uppstiga” (275). Även de typifierade karaktärerna speglar moderniteten, vilken gör människor främmande för varandra. Ursprung och härkomst döljs under en projicerbar yta. Walter Benjamin har hävdats att allegorin med moderniteten återkommer som vara.³⁹ Det gotiska producerar mening och identitet på liknade sätt: tecknet refererar

relationellt till ett annat tecken, med vilket det inte sammanfaller. Andrea K. Henderson har visat hur en marknadsbaserad identitet dyker upp i den tidiga gotiska romanen i England under begynnande industrialism och kapitalism. Karaktär blir en fråga om yta, iscensättning och andras konsumtion. En tvekan iscensätts kring vad som är sant och falskt; vänskap ställs mot artighet, heder mot hederlighet.⁴⁰ I Bremers roman är det just typifieringen, plattheten hos karaktärerna, och att de inte förändras eller mognar, som är karakteristisk och ger dem en aura av mystik. Läsaren får glimtar av karaktärernas psykologi, men endast tillfälligtvis och kortfattat i samband med att de aktivt deltar i handlingsförloppet.

Sällan är karaktärerna vad de förefaller vara i *I Dalarne*: Ingeborg döljer ett tidigare äktenskap med den brottslige Julius Wolf, liksom ett bortadopterat barn, Valborg döljer en sorg under en vacker och kylig yta, medan Siri döljer en relation till en man, hennes far, som genom återkommande antydningar framställs som hennes älskare. Det är emellertid främst den diaboliske Wolf som de övriga karaktärerna inte kan tolka, vilket blir särskilt bärande för intrigen. När Valborg och Olof upptäcker Siri i Wolfs famn tar de honom för hennes älskare: ”en man, och på knä framför honom, i hans armar, vid hans bröst låg, i kärleksfull hängifvenhet, en ung flicka [...] Siri! (196, Bremers kurs.).

Läsaren tvivlar dock inte på någon av familjemedlemmarnas goda intentioner eller moral, det senare med undantag för Wolf och möjligen Siri. Men då romanen inte främst fokuserar på en inre utveckling, är det heller inte frågan om hur ett medborgerligt subjekt konstrueras i förhållande till moral och dygd som är primär.⁴¹ Fokus i romanen ligger inte på inre kvalitet. Det är inte kring frågan om Siri är ond eller god i själ och hjärta, eller kring hennes duglighet och kompetens, som intrigen cirkulerar utan i vilket förhållande romankaraktärerna står till varandra och hur de ser på varandra. Karaktärerna utgör objekt för varandras undran. De framstår som tvetydiga tecken

i varandras ögon. Enskild subjektivitet är inte det primära i romanen, istället iscensätts storfamiljens relationer. Den kollektiva identiteten döljer personlig identitet. Värdet är, på samma sätt som meningsproduktionen, relationellt. I förhållande till den tudelade, marknadsbaserade identitetsmodellen som föreslagits aktualiseras här bytesvärdet. Detta menar också Henderson utmärker den gotiska texten visavi den romantiska.⁴² Översatt till familjen som metafor för nationen, produceras medborgaren som reifierad (pseudo)identitet. Ett inre värde som i modellen kopplas till bruksvärde får främst som hos varan betydelse som möjlighet eller löfte. När karaktärerna framstår som både ogenomskinliga och svårtydda men samtidigt efemära och substanslösa – både Siri och Wolf liknas vid vålnader och andeväsen (101, 194) – så vill jag med Henderson påstå att det är bytesvärdets svårbegripliga och fluktuerande kvalitet som synliggörs.

Svårigheten att bestämma värde i den marknadsbaserade identitetsmodellen sammanhänger med svårigheten att bestämma ursprung. Karaktärernas gåtfullhet i romanen möjliggörs av att deras härkomst – nu i betydelsen historia och genealogi – är höljd i dunkel. Mönstret är varans vilken döljer sitt ursprung i arbete. Värdet blir transcendent i förhållande till objektet. Ett materiellt ursprung ersätts med ett metafysiskt, i romanen uttryckt som ett eventuellt övernaturligt ursprung. Det rör sig om en mytologisering. Flera av karaktärerna i romanen görs till myt enligt varulogiken. Det är Bergakungen djupt nere i bergets innandömen eller Näcken i Siljans djup, som båda lekfullt och olycksbådande föreställs vara Siris fäder. Under några dagar försvinner hon spårlöst tillsammans med sin kusin Brigitta vid en roddtur på Siljan och det går historier om att hon bergtagits, medan Brigitta som hittas i en ryssja på botten sägs ha tagits av Näcken. Vems Siris föräldrar egentligen är förblir länge ett mysterium. Oklarheten kring ursprung ger en övernaturlig kvalitet till Siri själv: hon får drag av naturande eller skogsväsen och liknas stundom vid en älva, stundom vid en häxa. På liknande sätt fram-

ställs Wolf återkommande som troll-liknande eller diabolisk. Myten, sagan och folklören fungerar enligt logiken i sig nationsbyggande med framkallningen och därmed försäljningen av svenskt (förment) ursprung. Karaktärerna återger ofta omständligt så kallade ”sagor från trakten” vilka handlar om Näcken, Sjökungens, Bergakungens eller Djävulens och hans häxor – berättelser som oftast går ut på att en ung kvinna ryckts ur sitt ursprung, dras ner i havens djup, till bergens innandömen eller far till Blåkulla.⁴³ Både Siris vilda natur och Valborgs kyliga sinnelag, med andra ord det omgivningen ser som deras respektive problem, visar sig emellertid härröra ur deras materiella produktionsförhållanden: deras problematiska familjeförhållanden som så småningom uppdragas.

Men också själva relationen mellan ett socialt, relationellt värde och vad som föreställs vara ett inre eller autentiskt värde problematiseras i romanen. Förhållandet tar sig uttryck i frågan om Siris ärlighet. Är hon verkligen en lämplig hustru till Olof? Om Siris hjärta är så gott, vad gör hon då i armarna på en främmande man? Och hur påverkar detta hennes rykte och därmed hennes bytesvärde i kärleksekonomin? Vad säger det därtill om Siri ifall hennes far visar sig vara en brottsling? I det senare fallet förenas social lämplighet, värde i omgivningens ögon, med den gamla genealogimodellen vilken baserar identitet på härkomst. Svårigheten att bestämma identitet förbinder en uttjänt jordägarekonomi med en ostadig och fluktuerande marknad. Vidare ställs dessa i opposition till ett inre sant värde, motsvarande bruksvärdet. På så sätt framställs den äldre modellen som oberäknelig och instabil medan den nyare borgerliga, marknadsbaserade modellen – förutsättningen för en föreställd nationell identitet – lanseras som folklig, ursprunglig och solid. Å andra sidan är det just avslöjandet av härkomst och materiellt ursprung som löser intrigens knutar och problem. Om Wolf är Siris far, är han inte hennes älskare; det är en kärlekslös uppväxt som framkallat Valborgs avståndstagande och kyliga yta.

DEN MÖRKA KLYFTAN – KROPP OCH TECKEN

När Bremer i romanen sänker ned sina huvudkaraktärer i Falu gruva, klär hon dem i identiskt lika dräkter (”grufdräkten”): en mörk tunika och en rund svart hatt med brätten. Otvivelaktigt det verkliga förfarandet vid nedstigning vid denna tid då det är skyddskläder, men jag vill även peka på andra aspekter av en sådan operation: ”’Gud och folket! så besatta ni se ut!’ utropade fru Ingeborg i det hon såg på Valborg och Siri, ’men jag ser väl icke bättre ut själv!’ Och man skratade hjertligt, i det man betraktade hvarandra.” (301) Sedan, “[l]edsagade af tvenne stigare, i lika dräkter” (301), begav man sig ned i gruvan. Transformationen av individuell kropp till identiska och därmed godtyckliga tecken där ursprung och historia döljs aktualiserar bytesvärdet. Än en gång skrivs människor som serier, identiskt förpackade objekt eller mekaniserade dockor på rad. Men till skillnad från i de tidigare exemplen sker ingen indelning i kategorier. Tvärtom uttraderas skillnad: varken genus, klass, position, ålder får betydelse. Också skillnaden mellan arbetare och besökare, producenter och konsument (av upplevelser) döljs. Härvid kommer figurerna att likna pengar, med ett relativt och begränsat värde – bytesvärdets ultimata form, enligt Adam Smith.⁴⁴ Pengeformen blir också relevant då gruvan utgör landets ”skattkista”, liksom bokstavligen ursprunget till dåtidens mynt: där bryts kopparn och silvret. Gruvan blir den plats som faktiskt visar upp bytesvärdets godtycklighet. Det absoluta andra.

Jag vill hävda att gotikens mörka labyrint i romanen utgör en allegori över tecknets godtycklighet. Den agerar ut sättet på vilket den själv producerar mening. Det svarta djupet representerar den skillnad som det gotiska hårbärgerar i meningsproduktionen. De inre djup som *inte* framträder hos karaktärerna konkretiseras i texten som en reell avgrund i form av Falu koppargruva. Under den yta på vilken karaktärerna projicerar sina önskingar eller rädslor finns nämligen inte något

inre djup i meningen subjektiv identitet, utan just det tomrum som utgör godtyckligheten. När Siri irrar i gruvans inre och upplever ett ”omätligt svart tomrum” iscensätts och synliggörs denna meningsbrist (345f.).⁴⁵

En nedstigning (*katabasis*) innebär ett slags död. När karaktärerna färdas ned i Falu koppargruvas inre är det också ett dödsrike de träder in i, men därmed ges även en möjlighet till upplysning. I gruvan överträds gränsen mellan natur och kultur och en helhet eller sanning blir möjlig att se. Sanningen uppenbaras emellertid endast blixtrikt. Nere i gruvan möts Wolf och Ingeborg igen efter alla år på en tunn bro över svindlande djup. När ett fackelbloss flammar upp ser hon honom plötsligt och känner igen den äkta man hon trott varit död sedan länge. Därefter faller hon avsvimnad till marken (307).

Det godtyckliga tecknet – en vålnad i skogen, en mörk skepnad utanför fönstret (194) – är inte längre en tom form, utan en specifik igenkänd kropp. Mötet allegoriserar sammanfallet mellan kropp och tecken, bokstav och mening. Wolf beskrivs vidare som en personifikation av själva gruvan: ”Det var något sönderslitet, något sprängdt i detta ansigte, och man tyckte sig i honom se en ruin [...]” (151).⁴⁶ Bytesvärdet slår i mötet om i bruksvärde, om än kort. Det lockande eller skrämmande löftet om bruksvärde infrias. Här finns identitet. Mitt i fasans ögonblick sker lämpligt nog överbryggandet av klyftan på bron.

Romankaraktärerna, i synnerhet Siri och Wolf, alternerar i själva verket mellan att vara sig själva och att föreställa i de andras ögon, att utgöra kropp och tecken. Därmed osäkras identiteterna. I fråga om Siri vill omgivningen avslöja hennes hemligheter. Man vill avhända henne bytesvärdets förtrollande sken, vilket samtidigt gör henne så lockande. I själva verket innebär det ett beslöjande, då det är en tillskrivning av identitet. De övriga karaktärerna, särskilt Olof, ägnar sig åt att bygga upp föreställningar om henne: ”Hon syntes honom nu [...] förvandlad till svart-alf” (57); ”huru ful hann nu fann henne” (57); hon är ”lockande och ljufilig” (56).

I en tillvaro av bytesvärden där karaktärerna får mening/värde relationellt kan de egentligen inte ha egna relationer, i synnerhet inte fysiska sådana. Då förhållandet mellan dem, deras värde i relation till varandra, är transcendent kan de endast få mening utifrån en subjektsposition utanför dem själva. Kroppen abstraheras, blir vad Luce Irigaray kallar en ren fenomenalitet av värde.⁴⁷ Irigaray beskriver förhållandet i relation till kvinnor i kulturen men det får även betydelse här: ”*Woman, object of exchange, differs from woman, use value, in that one doesn't know how to take (hold of) her.*”⁴⁸ Som bytesvärde existerar inte kvinnan som enskild kropp.⁴⁹ När Olof allt som oftast beundrande tittar upp på Siri, uttrycker hennes onåbarhet detta slags immaterialitet – något som förändras då hon i ett försök att rädda hans liv knuffar undan honom för ett fallande träd och själv hamnar under grenarna. En gren penetrerar huden i halsen så blodet flödar. Men ”denna stund blef farlig för Olof, ty då han nu höll den leende, blödande, strålande flickan i sina armar, andades mot honom, han visste icke hvilken doft av ungdomligt, älskande, tjusande lif, som trängde genom hans hjerta”, och han böjer sig över Siri ”såsom för att uppsuga det blod, som rann för hans skull, och han drog henne derunder allt närmare och närmare sig” (184f.). Båda kroppar framträder i sin singularitet då de penetreras – hennes hud, hans hjärta. Både konsumerande vampyrism och sexuell penetrering verkar vara fallet och det tycks, trots berättarens kommentar, inte helt självklart att fara föreligger bara för den ene.

KOLONISERING OCH INCESTUÖST BEGÄR

Kollektiv gemenskap formuleras slutligen som familjegemenskap i romanen. Siri och familjefadern Gustaf Nordevall lever tillsammans efter Ingeborgs död: ”Hon blef en engel genom honom. Hans hjerta, hans lif, hans hem grönskade på nytt genom henne. Ett skönare förhållande, än det emellan denne fader och denna dotter, kan icke tänkas.” (354) Där-

efter flyttar Siri till ”Westanfors’ bruk” för att leva med två lyckliga makar, Olof och Valborg, som ”en älskad och älskande syster” (354). De enskilda familjemedlemmarna bildar med sina olikheter tillsammans en helhet. Socialt konstruerade relationer mellan styvfar, styvdotter, äkta makar, svägerskor, styvsyskon beskrivs som vore de naturliga (far, dotter, syster, bror). Det är en naturalisering som möjliggörs av kärlek: när identitet konstrueras socialt och relationellt blir lösningen att överbrygga avstånden med band av just kärlek. Och det är systerlig, broderlig, faderlig kärlek som premieras. Mönstret applicerar Bremer vidare på andra kollektiva gemenskaper – dalfolket, nationens medborgare eller nationer sinsemellan. Familjeinstitutionen i *I Dalarne* får således vidare konnotationer, vilket även är fallet i flera andra av Bremers romaner.

När identitet grundas i bytesvärde, vilket det gotiska är en effekt av, förändras emellertid kvaliteten i dessa starka känslor. Kärleken laddas med begär. Bytesvärdet erotiserar sitt objekt och skapar begäret efter ursprung/singulär kropp. För Olof är Siri omväxlande syster och kärleksobjekt. Mellan Wolf och Siri är känslorna incestuöst heta: ”han slöt henne häftigt i sina armar och tryckte välsignande kyssar på hennes panna, hår, ögon, läppar” (342). Och när Wolf försvinner ned i gruvan: ”hon – följde honom, som den tjuste följer tjusarens blick, som jernet den starka magneten, som kärleken följer den elskades spår, som den fruktar att förlora för alltid” (342). Förväxlingstematiken där fadern misstas för älskare förstärker effekten. Romanen skriver visserligen in sig i en för tiden innerligare känslodiskurs, något som inte behöver förändra detta. Det gotiska som en plats för förbjudna begär och normöverträdelser har diskuterats av många forskare.⁵⁰ Mitt förslag här har varit att det är människornas varunaturer som lockar och förför – att gotikens karaktärer är konsumenter. Sekundära skillnader etableras och laddas och döljer det som är lika (samma kön, samma blod). Ingeborg och Siri blir för Wolf delar i en serie av kategorin Kvinna.

Kommer det då någonsin till ett överbryggande av

klyftan mellan relationellt och inre värde? Man skulle kunna se det så. Det involverar ett avslöjande av Siris fars och mors identiteter. Därmed återknyts den enskilda personen (Siri) med ”den lokala platsen” för sin materiella produktion. Försoning kommer till mellan modern och fadern vid gruvöppningen – gränsen mellan jord och underjord – inför den gode prästen. Strax därefter dör båda: modern Ingeborg försonad med sig själv ovan jord, Wolf i underjorden.

Det gotiska fungerar som en komplicerande och hotfull motrörelse i den fosterländskt färgade idealrealistiska berättelsen där en hierarkisk och kristen ordning regerar, enligt devisen ”Gud och folket”. Ordningen skrivs dock in på nytt med fadersfiguren i romanen, prästen Gustaf Nordevall, namne med riksbyggaren och kungen av Guds nåde, Gustaf (Vasa). Så fyller gotiken sin funktion i nationalromanen. Den döende Wolf får utgöra platsen för etablerandet av social och symbolisk organisation. Prästen tvingar bot och förlåtelse ur Wolf, som ligger på sitt yttersta i gruvschaktet underkastad denne gudomliga representants betvingande makt: ”Känner du äfven Guds kraft? Har du mätt djupet af hans barmhertighet? Sade han med en röst och blick, som icke tycktes tillhöra denna jorden.” (351)

Det är en scen där subjektet produceras i underkastelse, där den djur- och spöklike Wolf i en jagets avskapelse formas till kristen människa och medborgare. Här skrivs den marknadsbaserade identitetsmodellen grundad i bytesvärde samman med en gammal kristen modell för subjektivitet.⁵¹ Det är vidare en typ av subjektformering som förkastar det liberalistiska subjektet, vilket konstituerar sig utifrån agens och utgör en produkt av sitt eget arbete. Det rör sig här om ett rent maktövertagande samt en inskrivning av skillnad i det absoluta tomrummet för rikets bästa. Alternativet hade varit att stänga gruvan. Att skilja sig från själva skillnaden – det absolut andra – centrum i det symboliska systemet, och därmed stoppa serieproduktionen av godtyckliga tecken. Istället domesticeras Wolf och gruvan. Tomrummet koloniserar.

Wolfs hjärta fortsätter att slå långt ned i berget trots

allt. ”Siri lade handen på hans hjerta. *Det* klappade ännu” (344, Bremers kurs.) och ”den eviga elden, grufvans livsprincip” fortsätter att brinna. När det främmande annekterats i detta upplysnings- och civilisationsprojekt kan det tas i bruk. Väl under kontroll blir gruvan den kraftfulla motor som driver nationens ekonomiska maskineri. Det främmande andra slår över i det nationella hemma. Det nivellerande maskineriet vill jag dock påstå utgörs av själva moderniteten och rationaliseringen, som gör arbetskraft likvärdig och rörlig och därmed utbytbar även om det främmande i romanen skrivs som mörkrets makter. Enligt Gellner behövde det politiska samfundet länkas på nytt till både stat och en gemensam kultur under moderniteten. Jag menar att denna länkande verksamhet pågår i romanen.

Krävs då slutligen inte individualitet för att familjekärleken ska blomstra – sanningen om de respektive individerna? Att de så att säga framträder med sina individuella kroppar? Nej, egentligen inte. Ett överbryggande av klyftan mellan relationellt och inre värde verkar trots allt inte ske. Det tycks främst vara position i ett hierarkiskt system som räknas, där kön, ålder, klass, religion och så vidare (syster, bror, fader, moder, kristen, borgerlig familj) får betydelse. Familjemedlemmarna förenas i den gudomliga kärleken. De gotiska avsnitten i romanen skriver fram detta slags skillnad mellan subjekt och objekt, den separation och den godtycklighet som endast den högste auktoriteten kan sammanlänka. Familjekärleken legitimeras med fadersauktoriteten, vilken hämtar sin makt från Gud samt dennes representanter, kyrkan, konungen och statsmakten. Familjen har, som Habermas menar, i egenskap av agent i samhället rollen att tjäna den förmedling, vilken under sken av frihet, ser till att de samhällseliga kraven strängt efterlevs.⁵² Den spelar sin exakt definierade roll i kapitalets värdeförmeringsprocess. Därmed också nationens.

NOTER

1. Elisabeth Oxfeldt, *Romanen, nasjonen og verden. Nordisk litteratur i ett postnasjonalt perspektiv*, Oslo: Universitetsforlaget, 2012, s. 15. Se även Franco Moretti, *Atlas of the European Novel 1800–1900*, London & New York: Verso, 1998, s. 17f.
2. Gunnar Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier*, Göteborg: Läromedelsförlaget, 1969, s. 84.
3. För en liknande analys, se Moretti, *Atlas of the European Novel 1800–1900*, s. 18ff.
4. Även om Götiska förbundet och den romantiska poesin under 1810- och 20-talen introducerade nationalistiska idéer i Sverige, så fick romanen en bredare publik ett par decennier senare. Se Ingmar Stenroth, *Romantikens nationalism. Essayer*, Göteborg: Citytidningen CT, 2011.
5. Se Anna Bohlin, ”Den svenska 1840-talsromanen som nationell kartografi”, i *Samlaren*, årg. 137, 2016. För en diskussion om Bremer i förhållande till nationalism och skandinavism, se Kari Haarder Ekman, *”Mitt hems gränser vidgades”. En studie i den kulturella skandinavismen under 1800-talet*, diss. Göteborg & Stockholm: Makadam, 2010.
6. Monica Lauritzen påpekar i *En kvinnas röst. Emilie Flygare-Carléns liv och dikt*, Stockholm: Bonnier, 2007, hur viktiga romankaraktärerna ansågs vara, hur de ”i sin naturenkelhet” kunde stärka läsarnas känsla för den nationella särarten (s. 235).
7. Gunnel Furuland, *Romanen som vardagsvara. Förläggare, författare och skönlitterära häftesserier i Sverige 1833–1851 från Lars Johan Hierta till Albert Bonnier*, diss. Stockholm: Förlaget LaGun, 2007; Birgitta Holm *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse*, Stockholm: Norstedt, 1981.
8. Amelia Sanz, Francesca Scott och Suzan van Dijk, *Women Telling Nations*, Amsterdam & New York: Rodopi, 2014.
9. Åsa Arping, *”Hvad gør væl namnet?” Anonymitet och varumärkesbyggande i svensk litteraturkritik 1820–1850*, Göteborg & Stockholm: Makadam, 2013, s. 20.
10. Henrik Arnstad, *Ålskade fascism. De svartbruna rörelsernas ideologi och historia*, Stockholm: Norstedt, 2013.
11. Billy Ehn, Jonas Frykman och Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Stockholm: Natur & Kultur, 1993, s. 32. Verkligheten understödde ett sådant skillnadernas företrädare så till vida att man före 1860 behövde pass som resande mellan länen.
12. E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Program, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, ger Spanien som exempel. Före 1884 innebar ”nation” en sammanslutning av invånare, vare sig det gällde en provins, ett land eller ett kungadöme (s. 14ff).
13. Bohlin, ”Den svenska 1840-talsromanen som nationell kartografi”, s. 59.
14. Anna Bohlin, ”Fredrika Bremer’s Concept of the Nation During Her American Journey”, i *Ideas in History. Journal of the Nordic*

- Society for the History of Ideas*, vol. 7, 2013:1–2. Bohlin redogör för "the basic elements of a Romantic understanding of the nation: a vital relation to literature and to a certain landscape". "[T]he nation is a step in the evolution of God's plan for humankind" (s. 45).
15. Charles Tilly, *Coersion, Capital, and European States*, Oxford: Blackwell, 1990, s. 106f.
  16. Även Emilie Flygare-Carlén fokuserar på det enskilda landskaps särarter. I *Rosen på Tistelön* (1842) etableras skillnader mellan Tistelö och fiskeläge, hav och land, öar och fastland. Men skillnad skrivs här istället som maktförhållanden. Se Caroline Haux, "Nationell kroppsekonomi. Statlig kontroll och produktivt begär i Emilie Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön*", i *Edda*, 2018:3.
  17. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Malden, MA: Blackwell, 2007, s. 20ff. Jag tar utgångspunkt i Gellner då han fortfarande räknas som en av de mest centrala tänkarna om nationalism, samt för hans envisa koppling mellan nationalism, industrialism och rationalisering. Gellner är dock kritiker av modern teoribildning som upplöser subjektet i diskurser och subjektivitet. I detta skiljer jag mig från Gellner.
  18. Gellner utgår från engelska förhållanden där industrialiseringen började tidigt. Senare forskning har dock visat att det industriella genombrottet i Sverige bör förläggas tidigare än till 1800-talets andra hälft, vilket historiker traditionellt hävdade. Se Maths Isacson och Mats Morell (red.), *Industrialismens tid. Ekonomisk-historiska perspektiv på svensk industriell omvandling under 200 år*, Stockholm: SNS förlag, 2002, s. 23f. Se även Lars Magnusson, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm: Tiden/Athena, 1996.
  19. Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin. Bok 1, Kapitalets produktionsprocess*, övers. Ivan Bohman, Lund: Cavefors, 1974, s. 63f.; Adam Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Oxford: Clarendon, 1976.
  20. Gellner, *Nations and Nationalism*, s. 144ff.
  21. Wolfgang Fritz Haug, *Kritik av varuestetiken*, övers. Birgitta Sandberg, Stockholm: PAN/Norstedt, 1975, 18f.
  22. Bohlin "Fredrika Bremer's Concept of the Nation During Her American Journey", s. 46; Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation*, s. 83 och 120.
  23. Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm: SNS förlag, 2000. Se även not 19.
  24. Intressant ur empirisk synpunkt är att motståndet mot skiftesreformerna var som störst just i Dalarna. Efter storskiftets införande, med förändrade ägandestrukturer, genomfördes aldrig laga skifte i samma utsträckning som i det övriga landet.
  25. Isacson och Morell, *Industrialismens tid*, s. 63f.
  26. Se Bohlin, "Den svenska 1840-talsromanen som nationell kartografi", s. 59 och 93, där hon pekar på hur nationen koloniserades genom att överblickas och systematiseras i romanen.
  27. Bland andra Martin Melkersson menar att Adam Smiths och David Ricardos idéer hade stor betydelse i samtidsdebatten. Se Martin Melkersson, *Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet i Sverige 1660–1860*, diss. Uppsala: Uppsala universitet, 1997, s. 194ff.
  28. Fredrik Hedin, *Adam Smith och Sverige. Ekonomisk liberalism i frihandelsdebatten vid 1823 års riksdag*, Umeå: Umeå universitet, 1994, s. 25.
  29. Thomas Robert Malthus, *An Essay on the Principle of Population. Text, Sources and Background, Criticism*, Philip Appleman (red.), New York: Norton, 1976, s. 105f.
  30. Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Både David Ricardo och Adam Smith utgick från arbetsvärdeteorin. När liberalismens företrädare diskuterade politisk ekonomi diskuterade de samtidigt nation. Den politiska ekonomin förhöll sig alltid till ekonomiska systems effekter på nationellt välbefinnande. Bremer menade själv att nationalekonomin skulle ordna livet efter harmoniska lagar. Se Brev till Malla Silverstolpe 20 januari, 1843, publicerat i Carina Burman (red.), *Fredrika Bremer, Brev. Ny följd, tidigare ej samlade och tryckta brev. 1, 1821–1852*, Stockholm: Gidlund, 1996.
  31. Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. "We are no more concerned for the destruction or loss of a single man [than a guinea]", skriver Smith, och jämför en medborgare i ett samhälle med en guinea i en förmögenhet (s. 89).
  32. Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London & New York: Verso, 1983, s. 19–36.
  33. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action. Vol. 1, Reason and the Rationalization of Society*, Cambridge: Polity Press, 1984, s. 286ff.
  34. Jean-Christophe Agnew, *Worlds Apart. The Market and the Theater in Anglo American Thought, 1550–1750*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986, s. 12ff. Agnew menar att förändringen i synen på mänsklig identitet och värde började redan på 1600-talet i den anglosaxiska världen. Han pekar på hur Hobbes rent av talar om ett "varu-jag".
  35. David Hume, *An Inquiry Concerning the Principles of Morals*, New York: Indianapolis, 1957, s. 60ff.
  36. Yvonne Leffler, *I skräckens lustgård. Skräckromantik i svenska 1800-talsromaner*, diss. Göteborg: Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, 1991, s. 168ff.
  37. Birgitta Holm diskuterar i *Fredrika Bremer och den borgerliga romanens födelse* Ariadne och Teseusmotivet hos Bremer, liksom blindhetens tema, med utgångspunkt i *Familjen H**** (1831), särskilt i relation till karaktären Elisabeth, vilken beskrivs som tillhörande vad Holm kallar "den romantiska koden" (s. 73ff.). Som "tillhörande natten" skulle Elisabeth

- också kunna beskrivas som en gotisk karaktär, driven av passionen, tillika giftmörderska. Här får dock Siri den vilsegångne Teseus roll, hon hittar också ut ur labyrinten med hjälp av en tråd – schaktlinan – som löper genom tomrummet.
38. Leffler, *I skräckens lustgård*, s. 168ff. Se även Yvonne Leffler, "Svensk skräcklitteratur", på Litteraturbanken.se, <https://litteraturbanken.se/presentationer/specialomraden/Svensk-Skracklitteratur.html> (Sidan hämtad 16 augusti 2018).
  39. Se t.ex. Terry Eagleton, *Walter Benjamin, or, Towards a Revolutionary Criticism*, London: Verso, 1981, s. 25, 28f., 37 och 39.
  40. Andrea K. Henderson, *Romantic Identities. Varieties of Subjectivity 1774–1830*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 38ff.
  41. I den nationsbyggande romanen förekommer ofta berättelsen om hur medborgaren konstrueras i förhållande till moral och dygd. Det sker till exempel i Emilie Flygare-Carléns *Rosen på Tistelön*, där den unge Arves utveckling till ansvarsfull tulltjänsteman följs minutiöst.
  42. Henderson, *Romantic Identities*, s. 38, et passim.
  43. Bohlin menar att den intensiva relationen mellan natur, fornnordisk myt och folketro, som häxorerna – och Siri – representerar, blir en lika bärande berättelse om nationen i romanen som de obligatoriska historierna om Gustav Vasa. Se Bohlin, "Den svenska 1840-talsromanen som nationell kartografi".
  44. Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, s. 89.
  45. Fred Botting diskuterar i *Limits of Horror. Technology, Bodies, Gothic*, Manchester: Manchester University Press, 2011, på liknande vis hur meningsproduktionen tematiseras: hur temat förlust och återhämtning i den gotiska genren i sig representerar rörelsen mellan beslöjande och avslöjande av den tomhet som finns i centrum av ett symboliskt system (s. 35).
  46. Samtidigt dyker Wolf upp ur mörkret likt en gruvans härskare, en Hades eller djävulen själv i underjorden och får således karaktär av myt.
  47. Luce Irigaray, *This Sex Which is Not One*, övers. Catherine Porter och Catherine Burke, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1985, s. 179.
  48. Irigaray, *This Sex Which is Not One*, s. 176 (författarens kurs.).
  49. Se Caroline Haux, *Framkallning. Skrift, konsumtion och sexualitet i Karin Boyes Astarte och Henry Parlands Sönder*, diss Göteborg & Stockholm: Makadam, 2013, s. 118f., för en liknade analys av genus i konsumtionssamhället på 1930-talet.
  50. Exempelvis diskuterar Claudia Lindén i artikeln "Är historien alltid redan queer? Karen Blixens lek med gotiken", hur det gotiska i Karen Blixens historiska noveller, i *Seven Gothic Tales* (1934), möjliggör iscensättningar av samkönat begär samt dessas koppling till identitet. Se Katri Kivilaakso, Ann-Sofie Lönngrén och Rita Paqvalén (red.), *Queera läsningar. Litteraturvetenskap möter queerteori*, Hägersten: Rosenlarv, 2012. I "Masquerade Liberties and Female Power in Le Fanu's 'Carmilla'", publicerad i Elton E. Smith och Robert Haas (red.), *The Haunted Mind. The Supernatural in Victorian Literature*, London: Scarecrow, 1998, undersöker Tammis Elise Thomas lesbisk vampyrism i kortromanen *Carmilla* (1872) av Sheridan Le Fanu, där förklädnad och igenkänning, sken och verklighet strukturerar berättelsen liksom begärets riktningar. Liknande motsatspar sätts som framgått i spel även i *I Dalarne*.
  51. Michel Foucault, "Självteknologier", i Ulf Olsson och Thomas Götselius (red.), *Diskursernas kamp*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2008.
  52. Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället*, övers. Joachim Retzla Lund: Arkiv, 2003, s. 52

SUMMARY

The Country Life Novel's Gothic Machinery. National Identity and Fluctuating Exchange Value in Fredrika Bremer's *Life in Dalecarlia*

When Fredrika Bremer in her novel *I Dalarne* (1845) (*Life in Dalecarlia*) represents Falu copper mine as the horrific ruin of classic gothic tales – a vast and life-threatening void, the home of dreadful crimes and secret passions – this is paradoxically part of a nationalistic literary strategy. Simultaneously, though, the novel writes the nation as a pastoral on country life and mores of the peasantry. The article investigates how the gothic and the pastoral idyllic respectively establish the nation and national identity on their separate terms and in relation to each other in accordance with their own particular inner logic.

The idyllic streaks both manifests and problematize local place as foundation for national identity, while the gothic exposes identity as arbitrary, and thereby subverts the notion of a citizen subject. This duality is linked to a market-based model of identity which the article argues is actualized by the novel itself. The condition of possibility is the emerging consumer society and the beginnings of industrialism – breakthrough changes which in the novel are thematized as tensions between tradition and modernity. At stake in this field of tension between the idyllic and the gothic stands the nation as a community of citizens: a collective subject.

Keywords: Fredrika Bremer, *I Dalarne*, gothic, commodity, consumption, national identity, nation